

них банківських груп у сукупному обсязі штрафів за другою групою банків є також великою.

У цілому узагальнений аналіз виявлених тенденцій у обох групах банків дозволяє зробити висновок, що більшою мірою схильними до продукування ризиків ВК/ФТ є банки з приватним капіталом. Зокрема, вони також ігнорують зниження ризиків. Це свідчить про недостатній розвиток систем протидії ВК/ФТ у банках з вітчизняним приватним капіталом. У свою чергу банки з іноземним капіталом є більш обізнаними у цих питаннях, мають чіткі настанови, досвід та більш жорсткий контроль зі сторони материнських структур.

3.7. Розвиток системи банківського нагляду на засадах ризик-орієнтованого підходу

Структурні дисбаланси, які викликані необґрунтованим розміщенням капіталу та неадекватним управлінням банківськими ризиками, впливають на макроекономічну нестабільність економічних систем. Зміни в світовій економіці призвели до активізації процесу трансформації банківського нагляду, спрямованого на підвищення ефективності контролю управління основними ризиками діяльності банків, а також вдосконалення методологічних підходів, врахування різноманітних чинників, що впливають на формування ризиків.

Дотримання обов'язкових економічних нормативів є фундаментом для здійснення ефективного банківського регулювання та нагляду (табл. 3.9).

Таблиця 3.9. Значення економічних нормативів по системі банків України за 2015–2018 рр. (складено за даними [151])

Норматив		За станом на				Відхилення		
		2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
H1	Регулятивний капітал (млн. грн.)	99305,4	138526,0	112154,5	121742,1	39220,6	-26371,5	9 587,6

Норматив		За станом на				Відхилення		
		2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Н2	Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (не менше 10 %)	8,92	13,34	15,35	15,52	4,4	2,0	0,2
Н4	Норматив миттєвої ліквідності (не менше 20 %)	72,25	59,30	45,61	61,76	-13,0	-13,7	16,2
Н5	Норматив поточної ліквідності (не менше 40 %)	78,76	87,40	106,67	104,72	8,6	19,3	-2,0
Н6	Норматив короткострокової ліквідності (не менше 60 %)	88,82	91,01	96,52	94,17	2,2	5,5	-2,3
Н7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25 %)	23,13	21,37	20,61	20,43	-1,8	-0,8	-0,2
Н8	Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	551,47	321,28	232,12	173,88	-230,2	-89,2	-58,2

Норматив		За станом на				Відхилення		
		2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Н9	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше 25 %)	63,72	28,80	20,05	11,23	-34,9	-8,8	-8,8
Н11	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (не більше 15 %)	0,002	0,001	0,000005	0,0003	0,0	0,0	0,0
Н12	Норматив загальної суми інвестування (не більше 60 %)	1,39	0,64	0,32	0,16	-0,8	-0,3	-0,2

З аналізу динаміки основних економічних нормативів діяльності банків України можна зробити висновок, що протягом 2015–2018 рр. спостерігається їх дотримання, але при цьому простежується зменшення значення переважної більшості економічних нормативів.

До Державної служби фінансового моніторингу від банків надходить найбільша кількість повідомлень про операції, що підлягають фінансовому моніторингу. Протягом 2011–2018 рр. від банківських установ отримано більш ніж 96 % від загальної кількості повідомлень про фінансові операції (рис. 3.4, складено за даними [254]).

У 2018 р. кількість повідомлень, отриманих від банківських установ збільшилась у порівнянні з 2011 р. на 829,34 % і становила 9 871 608 грн.

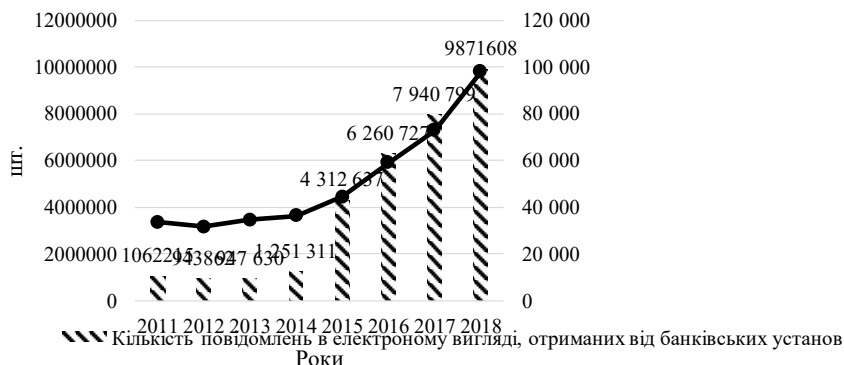

Рис. 3.4. Динаміка кількості повідомлень, отриманих від банківських та небанківських установ протягом 2011–2018 рр., шт.

В умовах змін інформаційної економіки, появи віртуальних валют, децентралізованих систем розрахунків, прямих позик між учасниками ринку, хмарних технологій та «великих даних» невід’ємною складовою світової економіки стає зростання організованої злочинності та виникнення умов для ефективного функціонування різних форм протиправної діяльності, які генерують значні потоки доходів, одержаних злочинним шляхом.

Беручи до уваги те, що контроль процесу відмивання грошей є дуже складним завданням і банки можуть бути залучені для легалізації кримінальних грошей, важливим стає запровадження сучасних заходів виявлення та перешкоджання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом [129]. Це у свою чергу зумовлює пріоритетність стратегічних завдань для регуляторів фінансових ринків щодо адаптації до змін, пов’язаних з виявленням та перешкоджанням ризикам відмивання коштів задля запобігання втраті фінансової стабільності [351].

Оскільки існуючі економічні нормативи не можуть в повній мірі запобігати накопиченню системних криз та для гарантування належного функціонування фінансової системи в кризові періоди недо-

статньо мати ефективний нагляд за окремими фінансовими установами, був обраний інший вектор розвитку банківського нагляду, а саме – макропруденційна політика. На сучасному етапі в Україні активно впроваджується ця концепція та ризик-орієнтований підхід, консолідуються зусилля державних органів з метою нагляду за ринком фінансових послуг.

Система заходів протидії відмиванню грошей у зарубіжних країнах працює таким чином [374]:

установлюється мінімальний рівень фінансової операції (поріг), після якого всі подібні операції підлягають реєстрації банківською або іншою фінансовою установою з метою можливої подальшої перевірки;

розробляється та вводиться в дію перелік ознак, які дозволяють визначити, чи належить здійснена валютна операція до тих, що проводяться з метою відмивання грошей;

відповідальність за інформування правоохоронних органів і органів контролю покладається на працівників банківських або інших фінансових установ, через які здійснюються фінансові операції;

уряди вказаних країн уповноважують один з органів виконавчої влади правом координації діяльності усіх правоохоронних органів та органів контролю країни у галузі боротьби з відмиванням грошей.

Постанова № 42 НБУ внесла зміни до визначення поняття «ризик-орієнтований підхід», а саме надається наступне визначення даного терміну: «визначена банком система з управління ризиками легалізації кримінальних доходів/фінансування тероризму та вжиття ним відповідних заходів у спосіб та обсяги, які забезпечують ефективну мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня» [290].

Впровадження ризик-орієнтованого підходу в процес здійснення банками внутрішнього фінансового моніторингу в Україні стикається з такими проблемами:

недостатня відкритість та поінформованість суспільства щодо реалізації банками функції внутрішнього фінансового моніторингу, наявних і потенційних ризиків легалізації, а також наявних фактів відмивання грошей, які відбулися у цьому процесі;

необхідність створення єдиної програми оцінювання ризиків за базовими категоріями країни, клієнта і послуги;

недостатня та малоефективна кількість осіб, які задіяні у процес реалізації внутрішнього фінансового моніторингу, сприяє підвищенню рівня ризику легалізації банків;

необхідність врахування індивідуального ризику відповідальних працівників банку при виявленні підозрілих операцій.

Для підвищення рівня банківського нагляду та фінансової стійкості банківської системи в цілому НБУ планує завершити розробку нового нормативу ліквідності NSFR, а також нового положення про структуру капіталу. У першому півріччі 2019 року НБУ завершив розробку положення з методологією розрахунку нового нормативу ліквідності – коефіцієнта чистого стабільного фінансування (net stable funding ratio, NSFR). Розробка цього нормативу є важливим кроком до гармонізації пруденційних вимог ліквідності банків України із CRR. Початкове значення нормативу та перехідний період для впровадження буде визначено за результатами тестових розрахунків.

В планах НБУ: регулятивний капітал складатиметься з капіталу першого рівня (основного та додаткового) і другого рівня. Мінімальні вимоги до достатності капіталу буде збережено на рівні 10 %.

НБУ працює над гармонізацією українського законодавства та практик в банківському надгляді, щоб запровадити міжнародні підходи до виявлення підозрілих операцій та захисту банківської системи України.

Нормативно-правовими актами Національного банку України у межах здійснення банківського нагляду визначено можливість проведення інспекційних та камеральних перевірок банків. Такі самі види перевірок існують у Сінгапурі, Італії та Франції.

Грошово-кредитне управління Сінгапуру здійснює постійний моніторинг фінансової стійкості і показників ризику фінансових установ, розвитку напрямів їх діяльності та ситуації в країнах їх реєстрації, а також відстежує тенденції у фінансовому секторі. Грошово-кредитне управління Сінгапуру також проводить аналіз звітності, що подається фінансовими установами в рамках нормативних вимог і аудиторських звітів.

Беручи до уваги світовий досвід, слід зазначити, що у Великій Британії немає інспекторів, які працюють на постійній основі, проте Банк Англії обов'язково проводить періодичну виїзну інспекцію банків з метою оцінювання певних сфер діяльності комерційного банку або проблем, які виникли. У Німеччині органи нагляду уповноважені проводити виїзну інспекцію банків, проте проводять її у виняткових випадках, переважно працюючи з матеріалами зовнішніх аудиторів.

Ще однією важливою особливістю банківського нагляду у Великій Британії та Німеччині є те, що вони проводять виїзну інспекцію також для того, щоб оцінити і затвердити систему внутрішнього контролю й аудиту в банківській установі. Основним завданням, що покладається на внутрішньобанківський контроль наглядовими органами в цих країнах, є розрахунок необхідного рівня капіталу залежно від ризиків, які несе комерційний банк при здійсненні своєї діяльності.

Отже, слід зазначити, що в системах банківського нагляду інших країн є спільні і відмінні риси. Зокрема, наявність кримінальної відповідальності за проведення операцій, пов'язаних з відмиванням коштів, наявність порогової суми та предмет таких операцій відрізняється в різних країнах. Те, що є відповідальність за проведення операцій, пов'язаних з легалізацію брудних коштів, застосування принципу «Знай свого клієнта» та власних методик оцінки ризиків є спільною рисою.

Ефективне функціонування банківської системи, а саме забезпечення її стабільності неможливо без сучасної системи банківського регулювання та нагляду. Збільшення обсягів операцій, пов'язаних з відмиванням коштів збільшую важливість заходів запобігання легалізації грошей, здобутих злочинним шляхом. Саме для цих цілей створена система фінансового моніторингу, яка є сукупністю заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу.

Перехід до ризик-орієнтованого банківського нагляду передбачає:
аналіз бізнес моделей та стратегій банку;
щорічне стрес-тестування;
посилений контроль операцій банків з пов'язаними особами.

Також в стратегію банківського нагляду входить підвищення якості розкриття фінансової та пруденційної звітності та гармонізація пруденційних вимог до банків з нормами законодавства ЄС та рекомендаціями Базельського комітету [351].

Важливим також є посилення вимог до інформаційної безпеки з метою забезпечення безперервного функціонування банківської системи та захисту від кібератак.

Національний банк України продовжує запровадження нових наглядових інструментів, що ґрунтуються на проведенні оцінки ризиків банків та якості управління цими ризиками (risk-based approach) на підставі методології SREP [178; 179].

Протягом 2018 р. відбулося законодавче закріплення застосування нових ризик-орієнтованих інструментів, а саме до них можна віднести оцінку банку та камеральні перевірки банку. Зокрема, визначено можливість проведення камеральних перевірок банків на безвізному рівні з окремих питань діяльності банків або здійснених банком операцій (постанова Правління НБУ від 06.12.2018 № 135) [291].

Досягнення стратегічної цілі НБУ «Стабільна, прозора та ефективна банківська система» відбувається через удосконалення банківського нагляду з урахуванням ризик-орієнтованого підходу.

Процес оцінки банків (SREP) є безперервним, здійснюється одночасно за всіма банками шляхом оцінки ризиків та якості управління ними на підставі аналізу наявних тенденцій у діяльності банків, у т.ч. з порівнянням ключових показників діяльності банку з «peer-group» (подібними банками), результатів поточного моніторингу фінансового стану банків.

Оцінка банків (SREP) проводиться щорічно на 1 січня. Актуалізація оцінки проводиться щокварталу, на підставі аналізу змін кількісних показників та з урахуванням нової суттєвої нефінансової ін-

формації, у т.ч. інформації, отриманої від підрозділів НБУ. Результати оцінки банків (SREP) наведені на рис. 3.5.

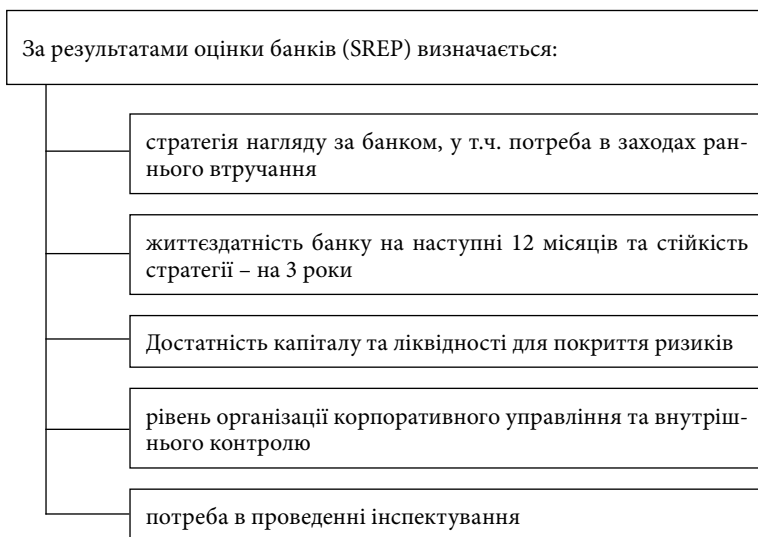

Рис. 3.5. Переваги проведення оцінки банків (SREP) (складено на основі [178; 179])

Основний принцип ризик-орієнтованого нагляду – принцип пропорційності. Методологія SREP для оцінки банків передбачає 4 елементи (рис. 3.6).

Про результати оцінки банків (SREP) інформується Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем з пропозиціями щодо подальшої стратегії нагляду за банком.

За результатами оцінки SREP складається Звіт, в якому висвітлюються ризики банку, оцінка якості управління ризиками, результати аналізу бізнес-моделі банку, оцінка достатності капіталу та ліквідності для покриття ризиків банку, оцінка рівня організації корпоративного управління та внутрішнього контролю банку.

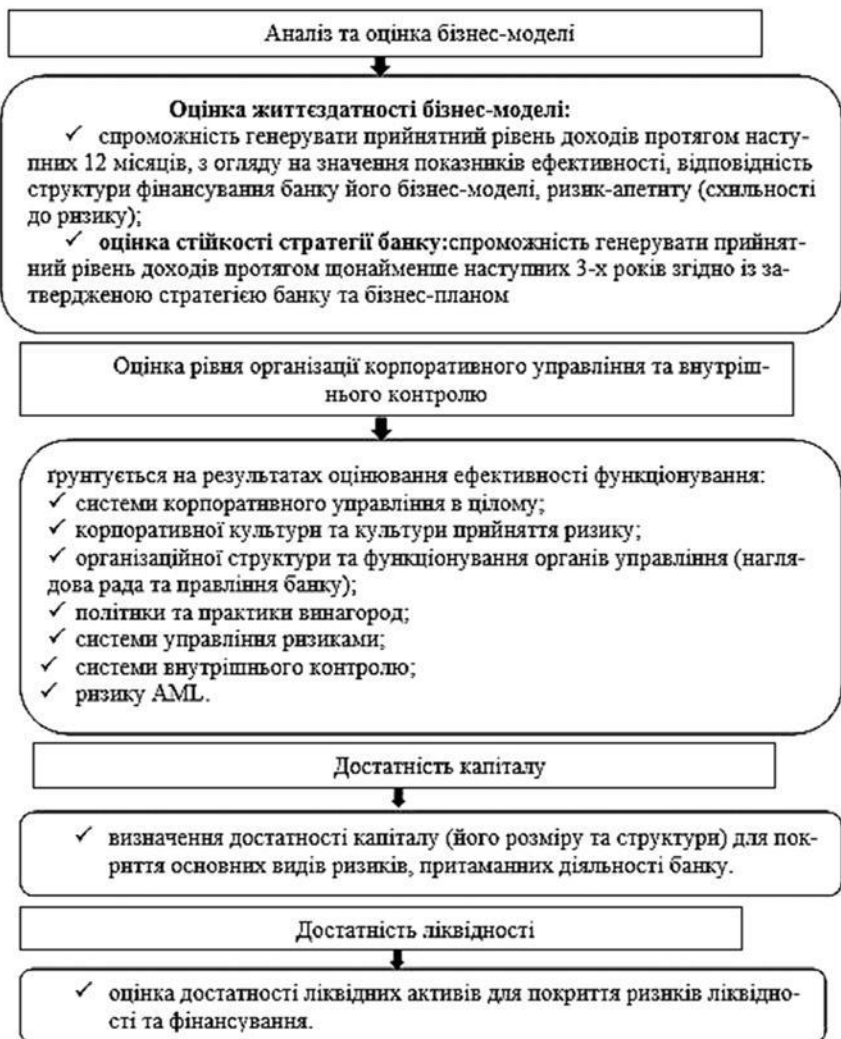

Рис. 3.6. Загальні підходи до проведення оцінки банків за методологією SREP (складено на основі [178; 179])

Про результати оцінки SREP НБУ повідомляє банк листом, з інформацією про загальну оцінку SREP та за потреби надає рекомендації щодо поліпшення діяльності банку, зокрема щодо:

коригування бізнес-плану в частині перегляду запланованих обсягів за певними операціями, напрямками діяльності;

посилення вимог до корпоративного управління, у тому числі до системи внутрішнього контролю та управління ризиками;

розроблення та подання заходів щодо підтримки капіталу, у разі якщо операційний прибуток є недостатнім для покриття витрат, пов'язаних із збільшенням кредитного ризику (або формуванням резервів), що може призвести до порушення встановлених значень економічних нормативів капіталу;

зменшення наявної невідповідності між строками погашення активів та зобов'язань.

Особливий режим контролю є додатковим інструментом банківського нагляду, який застосовується у разі визначення за результатами безвиїзного банківського нагляду потреби в посиленому нагляді за діяльністю банку.

Куратор банку здійснює посилений нагляд за діяльністю банку перебуваючи безпосередньо в банку та/або шляхом проведення аналізу фінансової/статистичної звітності та іншої інформації щодо банку.

Серед нових інструментів банківського нагляду можна зазначити камеральні перевірки банку. Камеральна перевірка банку проводиться під час здійснення безвиїзного банківського нагляду, без відвідування банку, з метою підтвердження/спростування дотримання банком банківського законодавства, достовірності визначення розміру кредитного ризику, наявності ознак ризикової діяльності. Камеральна перевірка може охоплювати окремі питання діяльності банку або перевірку проведених банком операцій.

Отже, можна зробити висновок, що запровадження нових інструментів має позитивний ефект на розвиток системи банківського нагляду, побудованої на ризик-орієнтованому підході [351] завдяки забезпеченню гармонізації підходів щодо банківського нагляду з

законодавством ЄС; посиленню наглядового реагування на ранніх стадіях ідентифікації ризиків банку; проведенню оцінки банків України з урахуванням підходів, які використовуються в країнах ЄС, що надає можливість порівнювати банки України із банками інших країн, з точки зору їх життєздатності; відповідності стратегічним цілям Національного банку щодо забезпечення «стабільної, прозорої та ефективної банківської системи», що передбачає перехід до ризик-орієнтованого банківського нагляду; сприянню відкритості Національного банку, у т.ч. з урахуванням норм антикорупційного законодавства; підвищенню ефективності використання наглядових ресурсів шляхом застосування принципу пропорційності у визначенні обсягу, періодичності та застосуванні наглядових дій щодо банків залежно від рівня їх ризиків та системного впливу (визначення єдиної стратегії нагляду за банками).

3.8. Ризик-орієнтований підхід до обґрунтування наглядових режимів за діяльністю системно важливих банків

Запровадження у банківській сфері нагляду на основі оцінки ризиків (*risk-based supervision*) ініційовано Базельським Комітетом з питань банківського нагляду (зокрема, у форматі міжнародних стандартів Базель II та Базель III) з метою мінімізації ризиків банківської діяльності та як відповідь на руйнівні наслідки останньої світової фінансової кризи. На сьогодні РОП став світовим стандартом, але гармонізація українського банківського законодавства і досі триває, що зумовлено повільними темпами поширення процесів створення необхідного нормативно-методичного підґрунтя для його реалізації та іншими внутрішніми факторами. При цьому позитивним є те, що протягом останніх років все ж таки поступово відбувається реформатування змістовної складової документів нормативної та методичної спрямованості за принципами ризик-орієнтованого банківського нагляду. Так, наприклад, НБУ змінив вимоги до плануван-